

บทที่ 3

“สินามิ” มุมมองของรัฐไทยและภาคประชาสังคม

Ulrich Beck นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันคนหนึ่งเจ้าของงานเขียนเรื่อง Risk Society ระบุว่า สังคมมนุษย์ คือ สังคมเสี่ยง (Risk Society) และเป็นความจริงที่ว่า สังคมมนุษย์ไม่ว่ายุคใดสมัยใด ล้วนต้องเผชิญกับความเสี่ยงภัยกันทั้งนั้น ความเสี่ยง ณ ที่นี้หมายถึงโอกาสที่คนที่เราจะประสบกับความสูญเสียหรืออันตราย ประสบกับสิ่งที่ไม่พึงประสงค์และ “ภัยพิบัติธรรมชาติ” คือรูปแบบหนึ่งของความเสี่ยงของสังคมมนุษย์ในยุคก่อนสมัยใหม่ (Pre-modern) โดยคนในยุคสมัยนั้นได้มองว่า “ภัยพิบัติธรรมชาติ” เป็นอำนาจเหนือธรรมชาติหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ นานา ที่มนุษย์ไม่อาจทำสิ่งใดๆ ได้เลย นอกจากการต้องทนทุกข์อยู่กับภัยธรรมชาติ แต่เมื่อเข้าสู่สังคมสมัยใหม่หรือทันสมัย (Modernity) ก็เชื่อว่า เมื่อวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้เปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคสมัยใหม่นั้น มนุษย์เริ่มมีอำนาจควบคุมธรรมชาติได้ ภัยจากโรคร้ายอยู่ในความควบคุมและน้ำท่วมลดน้อยลง (สุริชัย หวันแก้ว, 2549: 324-330)

รัฐในหลังสินามิเชื่อตามกระแส “ความทันสมัย” ว่ามนุษย์สามารถจัดการกับความเสี่ยงได้โดยใช้เทคโนโลยี แต่ Beck เสนอว่า ความเชื่อมั่นในเทคโนโลยีภายใต้ “ความทันสมัย” เป็นมายาคติ ดังนั้น แม้สังคมจะเข้าสู่ “ความทันสมัย” แต่ก็ยังเผชิญกับความเสี่ยงอยู่ “ความเสี่ยง” ยังไม่หายไปไหน ดังนั้นเขาจึงเรียกสังคม (หลัง/ปลาย) (ยุค) ทันสมัย ว่ายังเป็น สังคมแห่งความเสี่ยง อยู่ (จะเห็นได้จาก มีโรคร้าย HIV/AIDs ไข้หวัดนก ไข้หวัดหมู มะเร็งและภัยธรรมชาติต่างๆ เช่น แผ่นดินไหว สินามิ) จึงอยู่นอกเหนือการควบคุมด้วยเทคโนโลยีของมนุษย์ ดังนั้น จุดเน้นของการแก้ไขปัญหา “ความเสี่ยง” จึงไม่ได้อยู่ที่การจัดการกับเหตุ แต่เป็นการเตือนภัย “กู้ภัย” และการเยียวยา

ขณะที่ภาคประชาสังคมในฐานะ “คลื่นแห่งการเปลี่ยนแปลง” ซึ่งมี “โครงการช่วยเหลือและฟื้นฟูชีวิตและชุมชน” เป็นเครื่องมือสำคัญที่มีหลากหลายยุทธวิธีในการจัดการกับความเสียหายที่เกิดขึ้น แต่ในที่นี้จะกล่าวถึง แนวคิดเรื่องการจัดระบบตนเอง (Self-organizing) ของชุมชน เป็นสำคัญ เป็นกระบวนการที่แก้ไขปัญหาโดยผู้ประสบภัยหรือผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับปัญหา และเป็นกระบวนการที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องโดยตรงต่อปัญหานั้นๆ มาร่วมกันและมีความประสงค์จะเข้าไปช่วยเหลือ (สุริชัย หวันแก้ว, 2550: 19) เนื่องจากเป็นบริบททางสังคมที่ความเกี่ยวเนื่องกับ “ความทุกข์ทางสังคม” และการปรับตัวของผู้หญิงมอغلนครณศึกษา

ดังนั้นบทนี้ ฉันต้องการที่จะชวนย้อนกลับไปทบทวนสิ่งที่เรียกว่า “ปรากฏการณ์สึนามิในสังคมไทย” ณ ช่วงเวลานั้นเพื่อสะท้อนให้เห็นมุมมองที่มีต่อ “สึนามิ” ของภาครัฐและภาคประชาสังคมของไทยโดยจะวิเคราะห์ให้เห็นว่า ชุดความสัมพันธ์ทางสังคมต่างๆ ที่ร่ายล้อมอยู่รอบตัวของผู้หญิงมอแกนที่สูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักนั้นส่งผลอย่างไรบ้างต่อตำแหน่งแห่งที่ของผู้หญิงมอแกนในฐานะ “คนชายขอบในพหุมิติ”

3.1 “สึนามิ” คือ “สาธารณภัย” แล้วเป็น “ภัย” ต่อใครกันบ้าง?

3.1.1 สถิติคนตาย คนสูญหายไร้เพศ: ผลกระทบไร้เพศภาวะ

เมื่อ 6 ปีที่แล้ว ฉันมีโอกาสดำเนินการวิจัยร่วมกับผู้หญิงมุสลิมคนหนึ่ง สามีของเธอถูกคลื่นสึนามิพัดหายไปจนเสียชีวิต วันนั้นเธอพูดกับฉันว่า “โชคชะตาที่สามีฉันเสียชีวิตจากสึนามิ เพราะว่าหากเขาเสียชีวิตจากอุบัติเหตุรถคว่ำแล้ว ฉันไม่รู้เหมือนกันว่าฉันจะทำอย่างไรกับชีวิตของฉันและลูก ๆ อีก 5 คน” คำพูดของเธอในวันนั้นทำให้ฉันเห็นภาพชัดเจนว่า การสูญเสียสามีคนเดียวกันแต่ต่างกรรมต่างวาระนั้น ส่งผลต่อชีวิตของผู้หญิงแตกต่างกันด้วย แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นกลับถูกมองโดย “ภาครัฐ” “ภาคเอกชน” และ “ภาคประชาสังคม” ด้วยเลนส์ที่ไร้เพศ/เพศภาวะและมีมติความเป็นชาติพันธุ์ กล่าวคือ

ท่ามกลางข้อสรุปของรัฐบาลไทยและภาคประชาสังคมทั้งระดับประเทศและระดับโลกที่ต่างก็ยอมรับว่า ภัยพิบัติธรรมชาติเป็น “สาธารณภัย” (Public disasters) และเป็นโศกนาฏกรรมร่วมของมนุษยชาติที่ยิ่งใหญ่ที่สุดนับจากหลังการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ก็พบว่า ข้อสรุปดังกล่าวกลับแฝงด้วยความเข้าใจโดยทั่วไปที่เรามักจะเชื่อกันว่า ภัยธรรมชาติต่างๆ โดยเฉพาะคลื่นสึนามิที่เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2547 ไม่ได้เลือกที่จะ “คร่า” หรือ “ไว้ชีวิต” กลุ่มคนเพศหนึ่งเพศใดและไม่เลือกชนชั้น ชาติพันธุ์ (ศิริพร สะโกรบานและวรัญญา เกื้อนุ่น, 2550) หรือแม้กระทั่งความเข้าใจของนายโคฟี อันนัน (Kofi Annan) อดีตเลขาธิการสหประชาชาติที่ตอบแก่นักข่าวที่นครจาการ์ต้า ประเทศอินโดนีเซียหลังเกิดภัยพิบัติสึนามิในช่วงเวลาหลังเกิดคลื่นสึนามิไม่ถึงหนึ่งเดือนว่า “ผู้หญิงและผู้ชายประสบกับความยากลำบากเช่นเดียวกัน” (Women and men experience the same hardship) จึงอาจกล่าวได้ว่า ความเข้าใจนี้ยังคงเป็นความเชื่อที่คนส่วนใหญ่ในสังคมเชื่อว่า เป็น “ความจริง” เพียงชุดเดียวเท่านั้น ดังนั้น รายงานความเสียหายส่วนใหญ่ จึงไม่มีการจัดจำแนกความแตกต่างของผู้เสียชีวิตและผู้สูญเสียแต่อย่างใด แม้แต่รายงานอย่างเป็นทางการระดับภูมิภาคซึ่งระบุเพียงว่า ชีวิตของผู้คนริมทะเลกว่า 231,452 ชีวิตใน 12 ประเทศตลอดฝั่งมหาสมุทรอินเดียนับตั้งแต่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถึงชายฝั่งทะเลแถบแอฟริกาตะวันออกถูกพรากจากกันด้วยความแรงของคลื่นขนาดใหญ่ มีผู้คนมากกว่า 1.7 ล้านคนต้องสูญเสียบ้านและ 5-6 ล้านคนต้องการอาหาร น้ำและยา

เพื่อประทังชีวิต (UNDP, 2005: 3) หรือรายงานระดับประเทศของไทยที่จัดจำแนกความเสียหาย โดยเฉพาะผู้เสียชีวิตที่ระบุเพียงความแตกต่างทางเชื้อชาติไทยกับต่างชาติซึ่งส่วนใหญ่เป็น ชาวตะวันตกที่มีสถานะเป็นนักท่องเที่ยว รวมถึงรายงานระดับชุมชน โดยเฉพาะชุมชนชายฝั่งทั้ง 6 จังหวัดที่ส่วนใหญ่แล้วระบุความเสียหายในระดับครอบครัวและเป็นความเสียหายของเครื่องมือทำ มาหากิน โดยเฉพาะเรือประมงพื้นบ้านเท่านั้น (โปรดดูตารางที่ 1)

นอกจากนี้แล้วจากตารางที่ 2 จะเห็นได้ว่า รัฐอื่นๆ มิได้ให้ความสนใจต่อระดับความเสี่ยง ภัยของกลุ่มคนแต่ละกลุ่ม เช่นเดียวกับรัฐไทยที่ไม่มีการจัดจำแนกเพศของผู้เสียชีวิต แม้ว่ารายงาน บางฉบับในระดับประเทศไทยได้มีการนำมาจัดจำแนกแยกเพศและช่วงอายุของผู้เสียชีวิตก็ตาม แต่ เป็นข้อมูลจากมรณบัตรที่รวบรวมได้จากส่วนหนึ่งของผู้เสียชีวิตทั้งหมด และเป็นการวิเคราะห์ใน เชิงประชากรของผู้เสียชีวิตชาวไทยมากกว่าที่จะวิเคราะห์ให้เห็นถึงเงื่อนไขทางสังคมที่ทำให้มี ความแตกต่างของสัดส่วนการเสียชีวิตระหว่างเพศหญิงและเพศชาย กล่าวคือ จากการรวบรวม ข้อมูลของกลุ่มข้อมูลข่าวสารสุขภาพ สำนักนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุขซึ่ง รวบรวมได้เพียง 1,233 รายนั้น พบว่าผู้เสียชีวิตเป็นเพศชาย 557 คน และเพศหญิง 676 คน และยัง พบว่าในเกือบทุกกลุ่มอายุ เพศหญิงเสียชีวิตมากกว่าเพศชายและกว่าร้อยละ 85 ของผู้เสียชีวิตมี ภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดอื่นๆที่มีใช้พื้นที่ประสบภัยและอยู่ในช่วงวัยแรงงานช่วงอายุตั้งแต่ 15-59 ปี และมีสัดส่วนแรงงานเพศหญิงสูงกว่าเพศชาย (พิมลพรรณ อิศรภักดี, 2549) ดังปรากฏในตารางที่ 3

ตาราง 3.1 จำนวนผู้เสียชีวิต บาดเจ็บ และสูญหายในประเทศไทยจำแนกตามจังหวัดที่เกิดเหตุ

จังหวัด	คนไทย			ต่างชาติ			เสียชีวิต ไม่สามารถระบุ สัญชาติได้
	เสียชีวิต	บาดเจ็บ	สูญหาย	เสียชีวิต	บาดเจ็บ	สูญหาย	
พังงา	1,389	4,344	1,428	2,114	1,253	305	722
กระบี่	357	808	329	203	568	240	161
ภูเก็ต	151	591	256	111	520	364	17
ระนอง	153	215	9	6	31	0	0
ตรัง	3	92	1	2	20	0	0
สตูล	6	15	0	0	0	0	0
รวม	2,059	6,065	2,023	2,436	2,023	909	900

ที่มา: คัดแปลงมาจาก เบญจพร ปัญญาฯ, 2549: 7

ตาราง 3.2 จำนวนผู้เสียชีวิตและผู้สูญหายจากคลื่นสึนามิแยกตามประเทศ

ประเทศ	รวมยอดผู้เสียชีวิต	ผู้เสียชีวิตเพศชาย	ผู้เสียชีวิตเพศหญิง	ผู้สูญหาย
อินโดนีเซีย (อาเจะห์)	173,981	1 ใน 4 ของผู้เสียชีวิต	3 ใน 4 ของผู้เสียชีวิต	6,245
ศรีลังกา	38,195	-	ร้อยละ 90	23,000+
อินเดีย	10,744	อย่างน้อย 2,406	อย่างน้อย 1,883	5,669
ไทย	5,395	ระบุได้ 557	ระบุได้ 676	2,817
โซมาเลีย	150+	ไม่ได้ระบุ	ไม่ได้ระบุ	-
พม่า	59	ไม่ได้ระบุ	ไม่ได้ระบุ	7,000
มัลดีฟ	82	ไม่ได้ระบุ	ไม่ได้ระบุ	26
มาเลเซีย	68-74	ไม่ได้ระบุ	ไม่ได้ระบุ	-
แทนซาเนีย	10	ไม่ได้ระบุ	ไม่ได้ระบุ	-
ซีคิลิส (Seychelles)	1-10	ไม่ได้ระบุ	ไม่ได้ระบุ	-
บังคลาเทศ	2	ไม่ได้ระบุ	ไม่ได้ระบุ	-
อัฟริกาใต้	2	ไม่ได้ระบุ	ไม่ได้ระบุ	-
เคนยา	1	ไม่ได้ระบุ	ไม่ได้ระบุ	-
รวมยอด ผู้เสียชีวิต	228,705+	ไม่ทราบ	ไม่ทราบ	44,757+

ที่มา: Oxfam International Briefing และรายงานกรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุขไทย

ใน ศิริพร สะโครบานและวรัญญา เกื้อนุ่น, 2550

ตาราง 3.3 จำนวนและอัตราส่วนเพศของผู้เสียชีวิตจากเหตุการณ์คลื่นยักษ์สึนามิ

กลุ่มอายุ	ชาย		หญิง		อัตราส่วนเพศ ชาย:หญิง 100 คน
	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	
1-4	9.2	51	9.8	66	77
5-9	5.8	32	5.0	34	94
10-14	2.3	13	2.4	16	81
15-19	5.8	32	4.7	32	100
20-24	10.6	59	14.1	95	62
25-29	11.7	65	12.6	85	76
30-34	9.2	51	8.0	54	94
35-39	8.8	49	11.5	71	69
40-44	8.8	49	8.6	58	85
45-49	7.7	43	6.8	46	93
50-54	6.8	38	4.6	31	123
55-59	3.6	20	3.1	21	95
60-64	2.7	15	3.4	23	65
65-69	3.4	19	3.3	15	127
70+	3.5	20	4.3	29	69
รวม	100.0	556	100.0	676	82

ที่มา: รวบรวมจากข้อมูลมรณบัตร กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข

3.1.2 “ภัยพิบัติ” ในมิติเพศ/เพศภาวะและชาติพันธุ์ สำคัญอย่างไร

เมื่อเกิดคำถามว่า เหตุใดจึงไม่มีการจัดจำแนกเพศคนตาย คนสูญหาย ความสงสัยที่9k,มาก็คือว่า แล้ว การจัดจำแนกเพศนั้นมีสำคัญอย่างไรจึงต้องให้ความสนใจต่อเรื่องนี้ ซึ่งสำหรับนักสตรีนิยมแล้วความสงสัยดังกล่าวหาได้เป็นคำถามใหม่หรือเพิ่งเกิดขึ้น นั่นคือ นักสตรีนิยมกลุ่มหนึ่งพยายามชี้ให้เห็นว่า มีปัจจัยอื่นๆ ทางสังคมมีผลทำให้สถิติการเสียชีวิตมีความแตกต่างทางเพศด้วย โดยเฉพาะความแตกต่างทางเพศภาวะที่เป็นผลจากระบบการหล่อหลอมทางสังคมผ่านสถาบัน

ต่างๆ ทั้งสถาบันครอบครัว โรงเรียน สื่อมวลชน และอื่นๆ นอกจากนี้แล้วเพศหญิงยังเป็นประชากรครึ่งหนึ่งของโลกที่จำเป็นต้องแสดงให้เห็นว่า สันามิในฐานะภัยพิบัติธรรมชาติส่งผลต่อสถิติของเพศหญิงอย่างไรซึ่งสถิติดังกล่าวมีความเชื่อมโยงกับการกำหนดนโยบายสาธารณะในอนาคตด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะการรับมือกับภัยพิบัติธรรมชาติ ดังนั้นการมองว่า ผลกระทบที่เกิดขึ้นไม่มีความแตกต่างเพศ/ทางเพศภาวนั้น จึงเป็นการตอกย้ำว่า ไม่มีความแตกต่างทางเพศ/เพศภาวนะ ซึ่งขัดแย้งกับความเป็นจริงในสังคมที่ตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของทั้งเพศหญิงและเพศชายนั้นมีความเหลื่อมล้ำกันอย่างชัดเจนดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 แล้ว

นอกจากนี้ยังทำให้คนในสังคมมองไม่เห็นการดำรงอยู่ของความแตกต่างนั้น ซึ่งจะนำไปสู่การเหมารวมในด้านที่สังคมส่วนใหญ่มีความคุ้นเคย นั่นคือ การเหมารวมเอา “ภาพ” ของผู้ชายกลุ่มหนึ่ง เป็นภาพตัวแทนของกลุ่มคนทุกเพศ/เพศภาวนะ ซึ่งการเหมารวมโดยมีภาพตัวแทนของกลุ่มคนเพียงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือเพศใดเพศหนึ่ง/เพศภาวนะใดเพศภาวนะหนึ่งนั้น ทำให้ความเสี่ยงและความต้องการที่จำเป็นของกลุ่มคนอื่นๆ ที่มีความแตกต่างทางเพศ/เพศภาวนะนั้นถูกลบทิ้งจนทำให้ดูราวกับว่าไม่มีความแตกต่างดังกล่าวแต่อย่างใด หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็นการตอกย้ำว่า ตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของเพศชาย/ผู้ชาย เป็นตัวแทนของสังคมใหญ่ นอกจากนี้แล้วยังรวมถึง การเหมารวมโดยใช้ภาพตัวแทนของผู้หญิงชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งหรือชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์หนึ่งซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาติพันธุ์กลุ่มใหญ่ของรัฐเป็นตัวแทนของผู้หญิงทั้งหมด และส่วนใหญ่เป็นภาพผู้หญิงชนชั้นกลาง เชื้อสายไทย (ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมที่สูงกว่า) ถูกนำมาเป็นภาพตัวแทนของผู้หญิงทุกคนนั้น ซึ่งอาจจะทำให้ความแตกต่างหลากหลายของผู้หญิงที่วางอยู่บนฐานความแตกต่างทางชนชั้นทางเศรษฐกิจ ชนชั้นทางสังคม อายุ และความเป็นชาติพันธุ์ อันเป็นเงื่อนไขทางสังคมที่ดำรงอยู่ก่อนเกิดคลื่นสึนามินั้นถูกลบทิ้งซ้ำอีกครั้ง นั่นคือ การมองไม่เห็นความแตกต่างทางเพศ/เพศภาวนะและความเป็นชาติพันธุ์ อันเป็นเงื่อนไขทางสังคมที่สำคัญที่พันอยู่รอบตัวของผู้หญิงมอแกนจนทำให้พวกเขาคืออยู่ในสถานะ “ผู้หญิงชายขอบในพหุมติ” (ดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 2) จึงอาจทำให้ “ภาวะความทุกข์ทางสังคม” อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากภาวะความเป็นชายขอบในพหุมติที่เกาะกุมจิตใจพวกเขามาก่อนเกิดคลื่นสึนามินั้น ถูกลบซ้ำและยังคงถูกทำให้เป็น “ภาวะที่ถูกมองไม่เห็น” และไม่ได้ได้รับการเหลียวแลจากรัฐไทยเช่นที่ผ่านมา

ขณะที่ผู้คนส่วนใหญ่รวมถึงรัฐไทยยังคงมีความเชื่อว่า ความเสียหายดังกล่าว ทุกคนประสบความยากลำบากอย่างเท่าเทียมกันและไม่มีความจำเป็นที่จะต้องให้ความสำคัญต่อกลุ่มเปราะบางหรือกลุ่มเสี่ยง (Vulnerable Groups) เช่น ผู้หญิง เด็ก คนสูงอายุ กลุ่มคนชายขอบ (Marginalized Groups) เช่น ชาติพันธุ์คนกลุ่มน้อยต่างๆ (Cholpon Akmatava, 2006: 1) นั้น กลุ่มคนอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความสนใจภัยพิบัติในมิติเพศภาวนะก็มีความเชื่อว่า บทบาททางเพศภาวนะ (Gender

roles) และบริบททางวัฒนธรรมต่างๆ ทั้งในครัวเรือนและในชุมชนนั้น บ่อยครั้งทำให้ที่ผู้หญิงและผู้ชายถูกกำหนดให้บทบาทและความรับผิดชอบที่แตกต่างกัน รวมถึงความแตกต่างต่อการเข้าถึงพื้นที่ทางสังคม เศรษฐกิจและทรัพยากรทางการเมืองด้วย และสิ่งเหล่านี้ล้วนมีส่วนต่อการก่อร่างความสามารถในเรื่องการเตรียมตัวและการป้องกันตนเองจากภัยพิบัติ (International Recovery Platform, 2010) กับทั้งยังพยายามชี้ให้เห็นว่า ความเป็นเพศ/เพศภาวะ (Sex/Gender) ทั้งความคิดความเชื่อด้วย “ความเป็นผู้หญิง” “ความเป็นแม่” และ “ความเป็นลูกสาว” ที่วางอยู่บนความแตกต่างทางวัฒนธรรมและ “ความเป็นชาติพันธุ์” (Ethnicity) นั้นเป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการให้คำอธิบายความแตกต่างของสัดส่วนคนเสียชีวิตและคนสูญหายด้วยเช่นกัน ดังเช่น ความแตกต่างของสัดส่วนการเสียชีวิตระหว่างเพศหญิงและเพศชายในประเทศอินโดนีเซียได้ถูกอธิบายโดยผู้นำทางศาสนาคนหนึ่งว่า นี่คือบทลงโทษของพระเจ้า เพราะผู้หญิงเหล่านั้นละเมิดต่อกฎของศาสนาที่ไม่สวมผ้าคลุม (มุลนิธียูนิง, 2551: 79)

แต่รายงานของ Asia Pacific Forum on Women, Law and Development , APWLD (2006) ซึ่งเป็นองค์กรของผู้หญิง ได้ชี้ให้เห็นประเด็นเรื่องเพศภาวะอย่างมีนัยสำคัญ โดยระบุว่า ในระดับภูมิภาคนั้นเงื่อนไขดังกล่าวมีความคล้ายคลึงกัน นั่นคือ บทบาททางเพศ/เพศภาวะ (sex/gender roles) ที่กำหนดให้ผู้หญิงมีบทบาทในบ้านเรือนและการดูแลสมาชิกในครัวเรือนทั้งลูกๆ และเครือญาติของพวกเธอ ทำให้ผู้หญิงมีความห่วงใยต่อบุคคลที่อยู่ใกล้ชิดและการหล่อหลอมโดยสถาบันทางสังคมทำให้ผู้ชายมีทักษะการเอาชีวิตรอดได้ดีกว่าผู้หญิงจึงทำให้ผู้หญิงเสียชีวิตมากกว่าผู้ชาย ดังกรณีของผู้หญิงศรีลังกาที่เสียชีวิตมากกว่าผู้ชาย ทั้งนี้เพราะบทบาททางเพศแบบดั้งเดิมที่กำหนดให้ผู้หญิงต้องดูแลสามี ลูกๆ และญาติที่สูงอายุซึ่งบทบาทดังกล่าวนี้ ทำให้ผู้หญิงต้องอยู่ในบ้านและรอบๆ บ้านริมทะเล และการโจมตีอย่างรวดเร็วของคลื่นสึนามิในเช้าของวันอาทิตย์เป็นช่วงเวลาที่ผู้หญิงกำลังจัดเตรียมอาหารเช้าให้แก่สมาชิกในครอบครัวและอีกปัจจัยหนึ่งคือ ทักษะการเอาชีวิตรอดซึ่งพบว่าผู้หญิงจำนวนหนึ่งไม่เคยว่ายน้ำหรือปีนต้นไม้มาก่อน แต่น้ำทะเลกลับเป็นตัวผลักดันให้พวกเธอขึ้นไปอยู่บนต้นไม้สูงและรอดชีวิต (Sarala Emmanuel, 2005: 9)

รายงานฉบับดังกล่าวระบุด้วยว่า กรอบการแบ่งงานกันทำระหว่างเพศในพื้นที่สาธารณะมีผลต่อความแตกต่างของสัดส่วนการเสียชีวิตระหว่างเพศ (sex) กล่าวคือ เขตชายฝั่งในชนบท เมืองอาละห์ ประเทศอินโดนีเซีย ผู้ชายออกไปหาปลาในทะเลซึ่งพลังของคลื่นยักษ์มีน้อยมากจึงรอดชีวิตจำนวนมาก แต่คลื่นสึนามิซัดเข้าชายฝั่งในตอนเช้าของวันอาทิตย์ ซึ่งวันนั้นเป็นวันหยุดของผู้หญิงในฐานะแรงงานในระบบ/ กำลังแรงงานในภาคอุตสาหกรรม (force labor) ที่กำลังพักผ่อนอยู่ที่บ้านริมทะเลชายฝั่งทำให้หมู่บ้านชายฝั่งที่ราบแบนและผู้หญิงและเด็กเสียชีวิตจำนวนมาก (Rismana Umar, 2006: 3) หรือกรณีผู้หญิงดาลิด (Dalid) หญิงในชนชั้นทางสังคมที่ต่ำที่สุดในประเทศอินเดีย

ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าว ผู้หญิงคาดิกล้างน้ํารอเรือประมงที่กำลังจะกลับเข้าฝั่งอยู่ที่ริมหาดเพื่อรวบรวมสัตว์น้ำไปขายต่อในตลาดใกล้บ้าน และการเคลื่อนตัวของคลื่นมาอย่างสงบในท้องทะเลผ่านมาทางใต้เรือแต่ยกตัวขึ้นเข้าหาฝั่งสูงมากจึงทำให้ผู้หญิงจำนวนหนึ่งต้องเสียชีวิต (Fatima Burnad and SRED team, 2005: 6)

นอกจากนี้ รายงานเรื่อง ชนชั้น ชายขอบและเพศภาพ กรณีสีนามิ (2550) โดยมูลนิธิผู้หญิง ซึ่งเป็นองค์กรผู้หญิงในประเทศไทยได้พยายามที่จะเปิดให้เห็นว่า ภายใต้การจัดกล่องทางสังคมให้ “ผู้หญิง” มีความแตกต่างจาก “ผู้ชาย” นั้น ยังมีความแตกต่างภายในกล่องทางสังคมที่เรียกว่า “ผู้หญิง” ด้วยเช่นกัน ทั้งโดยเพศภาวะและความเป็นชายขอบซึ่งทำให้ตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของ “ผู้หญิง” มีความแตกต่างกันทั้งมิติทางชาติพันธุ์ ความเชื่อ/ศาสนา ตำแหน่งแห่งที่ทางเศรษฐกิจ รวมถึงชี้ให้เห็นว่า มีความแตกต่างของความยากลำบากของผู้หญิงที่รอดชีวิตแต่ละกลุ่มย่อย ขณะเผชิญกับความสูญเสียชีวิตบุคคลอันเป็นที่รักและทรัพย์สินต่างๆ รวมถึงโอกาสการเข้าถึงโครงการความช่วยเหลือและฟื้นฟูต่างๆ หลังสีนามิซึ่งมีความคิดความเชื่อด้วยวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่เป็นฐานคิดที่สำคัญ ดังเช่น ความเชื่อที่ว่า สามิ (ผู้ชาย) เท่านั้นที่เป็นหัวหน้าครอบครัวที่เป็นคนหลักในการหารายได้เลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว ดังนั้นการสูญเสียสามิจึงเป็นการสูญเสียเสาหลักของครอบครัวที่รัฐต้องรับผิดชอบโดยการกำหนดเงินชดเชยที่มีมูลค่าสูงกว่าการเสียชีวิตของสมาชิกคนอื่นๆ โดยเฉพาะผู้หญิงในฐานะภรรยา นั้น กล่าวได้ว่า เป็นความคิดความเชื่อที่ตอกย้ำความเหลื่อมล้ำทางเพศซึ่งปรากฏทั้งในระดับครอบครัวและสังคมใหญ่ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับกฎหมายว่าด้วยการจ่ายเงินชดเชยความเสียหายจากสาธารณภัยของรัฐไทย หรือกรณีผู้หญิงมุสลิมที่สูญเสียสามิซึ่งหลักการทางศาสนาอิสลามอนุญาตให้ผู้ชายมีภรรยาได้มากกว่า 1 คนแต่ไม่เกิน 4 คน ซึ่งมีความขัดแย้งกับหลักกฎหมายครอบครัวของรัฐไทยที่วางอยู่ฐานความเชื่อเรื่องผัวเดียวเมียเดียวนั้นคือ รายงานฉบับนี้สะท้อนให้เห็นว่า กรอบความคิดความเชื่อเหล่านั้นส่งผลโดยตรงต่อ “ผู้หญิง” ที่รอดชีวิตแตกต่างกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของผู้หญิงที่เชื่อมโยงอยู่กับบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่พวกเธอยึดถือเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของพวกเธอด้วย

3.2 “เช้าวันนั้น”: รัฐไทยกังวลใจการลดลงของรายได้ แต่ไร้การเหลียวแลหญิงมอแกน “แรงงานชายขอบ”

เช้าวันนั้นแทบจะไม่มีใครคาดคิดว่า ความเจ็บสงบของน้ำทะเลในมหาสมุทรอินเดีย ในยามนั้นจะเป็นที่มาของโศกนาฏกรรมที่ยิ่งใหญ่ของมนุษยชาติครั้งสำคัญอีกครั้ง และน้อยคนนักที่จะรู้ว่า “เช้าของวันนั้น” มีนัยอื่นๆ นอกจาก “รุ่งเช้าของคำคืนวันคริสต์มาส” ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะสำหรับผู้หญิงมอแกน เพราะเช้าวันนั้นของพวกเธอ คือ เช้าของวันอาทิตย์ขึ้น 15 ค่าตามปฏิทิน

ทางจันทรคติ นั่นคือ เป็นเช้าของวันที่แม่เฒ่าและเด็กๆ ในหมู่บ้านชวนกันไป “กินวัด” ณ วัดที่คุ้นเคยและเป็นเช้าของวันที่เหมาะแก่การหาสัตว์น้ำริมทะเลไม่ว่าจะเป็นการหาหอยดิบตรงโขดหิน การวางกั๊ดจับปลาและการวางอวนดักปูริมทะเลหน้าหาดทราย เพราะเป็นช่วงเวลาที่น้ำทะเลขึ้นและลดลงช้ากว่าวันอื่นๆ และยังเป็นวันอาทิตย์ที่เด็กๆ ได้หยุดเรียนรวมถึงเป็นวันหยุดพักผ่อนจากการทำงานมาตลอด 6 วันของแรงงานรับจ้างรายวัน โดยเฉพาะแรงงานหญิงชาวมอแกนด้วย

แต่ภาพตัวแทนของริมทะเลอันดามัน ภาคใต้ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย ในเช้าวันอาทิตย์ที่ 26 ธันวาคม 2547 นั้นถูกนำเสนอเป็นยามเช้าของนักท่องเที่ยวชาวตะวันตกที่เพิ่งผ่านท่าขึ้นแห่งการฉลองวันคริสต์มาส นั่นคือ ภาพข่าวแรกๆ ที่ถูกนำเสนอผ่านสื่อมวลชนโดยเฉพาะโทรทัศน์จึงถูกฉายไฟไปยังภาพของคลื่นที่กำลังถาโถมใส่โรงแรม รีสอร์ทและที่พักริมทะเลของนักท่องเที่ยวต่างชาติ จริงอยู่อาจมีคนแย้งว่า การที่ไม่มี “ภาพข่าว” รายงาน “ความเสียหาย” และ “ความสูญเสีย” ของชาวบ้าน นั้น เป็นเรื่อง “ปกติธรรมดา” เนื่องจากไม่มีชาวบ้านที่ไหนมีปัญหาปกก้องถ่ายภาพ ถ่ายวิดีโออยู่แล้ว แต่ความเป็นจริงก็ยังมีอยู่ว่า บรรดา “นักข่าว”ทั้งหลายก็มุ่งไปตามแหล่งท่องเที่ยวอยู่ดี เพราะวาทกรรมการท่องเที่ยวครอบงำพื้นที่ทางความคิดของวงการข่าวเป็นส่วนใหญ่ออยู่แล้ว และภาพของความสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินจึงถูกเปลี่ยนถ่ายเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญทั้งนี้เพราะ ณ ช่วงเวลาระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี ประเทศไทยประกาศให้เป็นฤดูกาลแห่งการต้อนรับการมาเยือนของนักท่องเที่ยวต่างชาติที่หลงใหลความสงบและสวยงามของท้องทะเลอันดามันแห่งนี้ภายใต้ชื่อมรดกเมืองใต้ (Andaman Paradise) ตามนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจที่พึ่งพิงรายได้จากต่างประเทศด้วยการมุ่งเน้นส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ

ความเสียหายครั้งนี้ ประเทศไทยจึงให้ความสำคัญต่อมิติทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ โดยภาครัฐออกมาระบุว่า ภัยพิบัติครั้งนี้ทำให้นักท่องเที่ยวชาวตะวันตกเสียชีวิตถึงจำนวน 2,463 คนและนำไปสู่การลดลงของปริมาณนักท่องเที่ยวใน 6 จังหวัดภาคใต้ถึงร้อยละ 40-50 และพบว่ามูลค่าความเสียหายต่อทรัพย์สินด้านการประกอบอาชีพของประชาชนใน 6 จังหวัดพบว่า มีประมาณ 17,438.15 ล้านบาท ทั้งนี้เพราะรัฐไทยเคยมีรายได้จากการท่องเที่ยวของประเทศไทยที่มาจาก 6 จังหวัดชายฝั่งทะเลอันดามันเป็นจำนวนถึง 1 ใน 4 ส่วนของรายได้จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของประเทศไทย (ศูนย์บรรเทาสาธารณภัย, 2548 ใน ยุวดี จันทะศิริ)

3 มกราคม 2548 :

ซากศพเกลื่อนวัดพระกระเจิงผาฉี-หนีอพยพ

พ.ศ. ๒๕๔๘ เมื่อเวลา ๐๙.๓๐ น. วันที่ 2 ม.ค. พ.ศ. ๒๕๔๘ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี เดินทางไปตรวจการท่าเรือของเรือนจำที่นครเกษม ๒๕๔๘ นายกรัฐมนตรี เดินทางไปตรวจการท่าเรือของเรือนจำที่นครเกษม ๒๕๔๘ นายกรัฐมนตรี เดินทางไปตรวจการท่าเรือของเรือนจำที่นครเกษม ๒๕๔๘

สื่อพิมพ์และโทรทัศน์จะรายงานข่าว

พ.ศ. ๒๕๔๘ นายกรัฐมนตรี เดินทางไปตรวจการท่าเรือของเรือนจำที่นครเกษม ๒๕๔๘ นายกรัฐมนตรี เดินทางไปตรวจการท่าเรือของเรือนจำที่นครเกษม ๒๕๔๘ นายกรัฐมนตรี เดินทางไปตรวจการท่าเรือของเรือนจำที่นครเกษม ๒๕๔๘

สื่อพิมพ์และโทรทัศน์จะรายงานข่าว

พ.ศ. ๒๕๔๘ นายกรัฐมนตรี เดินทางไปตรวจการท่าเรือของเรือนจำที่นครเกษม ๒๕๔๘ นายกรัฐมนตรี เดินทางไปตรวจการท่าเรือของเรือนจำที่นครเกษม ๒๕๔๘ นายกรัฐมนตรี เดินทางไปตรวจการท่าเรือของเรือนจำที่นครเกษม ๒๕๔๘

สื่อพิมพ์และโทรทัศน์จะรายงานข่าว

ภาพ 3.1 กัยพิบัติธรรมชาติสึนามิ
ที่มา: หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ, 2548: ระบบออนไลน์

3.2.1 “แรงงานชายขอบ”: โอกาสที่ลดน้อยถอยลง และต้องดิ้นรนตัวใครตัวมัน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารัฐไทยยอมรับว่า กัยพิบัติธรรมชาติสึนามิเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมภาคการท่องเที่ยว (มติ ครม. 28 กรกฎาคม 2553) โดยมีการระบุว่า แรงงานในธุรกิจโรงแรม รีสอร์ทและสถานที่พักตากอากาศในพื้นที่ 6 จังหวัด ต้องตกงานทันที ประมาณ 200,000 คน (ศูนย์วิจัยกสิกรไทย, 2548) แต่กลุ่มแรงงานดังกล่าว เป็นเพียงกลุ่มแรงงานในระบบเท่านั้น หากได้รวมถึงกลุ่มผู้หางานนอกและกลุ่มผู้หางานอิสระจำนวนมากที่พลัดพรากจากกัน ความกังวลใจของรัฐไทยกลับมุ่งไปที่การลดลงของรายได้จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและความห่วงใยต่อความรู้สึกของนักท่องเที่ยวต่างชาติและกลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจรีสอร์ทและโรงแรมเป็นสำคัญ ตัวอย่างความห่วงใยของรัฐบาลทักษิณ ชินวัตรเมื่อปี พ.ศ. 2548 ปรากฏชัดเจนในภาพข่าวการเยี่ยมชมนักท่องเที่ยวต่างชาติ และมติคณะรัฐมนตรีหลังจากกัยพิบัติผ่านไปประมาณ 3 สัปดาห์ เป็นต้นไป ที่ระบุว่า พบว่า มีแนวโน้มให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวและการพัฒนาระบบเตือนภัยมากเป็นพิเศษโดยการอนุมัติงบประมาณแผ่นดินเบื้องต้นถึง 28,000 ล้านบาทสำหรับการฟื้นฟูธุรกิจการท่องเที่ยว (เพ็งอึ้ง, ศูนย์วิจัยกสิกรไทย, 2548)

ขณะที่ ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับระบบนิเวศชายฝั่งทะเลอันดามัน ถูกพิจารณาจากรัฐในฐานะที่เป็นความเสียหายทางเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงอยู่กับการท่องเที่ยว ผลกระทบด้านเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นแก่ผู้หางานนอกและกลุ่มผู้หางานอิสระจำนวนมากที่พลัดพรากจากกัน ความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่ระบบนิเวศริมทะเลอันดามัน ส่งผลกระทบต่อแหล่งอาหารและแหล่งที่มาของรายได้ของผู้หางานนอกและกลุ่มผู้หางานอิสระจำนวนมากที่พลัดพรากจากกัน ความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่ระบบนิเวศริมทะเลอันดามัน ส่งผลกระทบต่อแหล่งอาหารและแหล่งที่มาของรายได้ของผู้หางานนอกและกลุ่มผู้หางานอิสระจำนวนมากที่พลัดพรากจากกัน

งานส่วนที่ต่อเนื่องจากบทบาทของผู้ชายแต่เพียงอย่างเดียว เช่น การรวบรวมสัตว์น้ำทั้งปลา ปลาหมึก ปู และกุ้งที่ผู้ชายหามาได้แล้วนำไปทำความสะอาดก่อนที่จะนำไปขายต่อในตลาด รวมถึงการแปรรูปเป็นอาหารทั้งรูปแบบของอาหารสดและอาหารแห้งด้วยเช่นกัน ทั้งๆที่บทบาททางเศรษฐกิจของผู้หญิงมอแกลนที่มีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศน์ริมฝั่งทะเลอันดามัน ซึ่งหมายถึงการหาสัตว์น้ำขนาดเล็กโดยเฉพาะหอยชนิดต่างๆ ที่เป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศน์ริมทะเลอันดามัน บริเวณใกล้ๆ หมู่บ้านในฐานะที่เป็นแหล่งอาหารและแหล่งที่มาของรายได้ที่สำคัญของผู้หญิงมอแกลนซึ่งมีความเชื่อมโยงกับบทบาทสำคัญของผู้หญิงมอแกลนในการจัดเตรียมอาหารสำหรับสมาชิกในครัวเรือน (ดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 2 แล้ว)

ดังนั้น แม้ว่าภาครัฐบางส่วนจะมีการส่งเสริมทักษะอาชีพใหม่ เช่น การสานตะกร้า การทำอิฐบล็อก แต่ความยากลำบากทางเศรษฐกิจตลอดช่วง 6 เดือนก่อนที่บ้านหลังใหม่จะสร้างเสร็จนั้น ก็ไม่อาจจัดให้หมดสิ้นได้ด้วยรายได้จากกิจกรรมฝึกออาชีพใหม่ระยะสั้น ดังกรณีของ “พวง” เธอบอกว่า ที่มาของรายได้หลักของเธอในช่วงนั้น คือ การรับจ้างล้างจานตอนกลางคืนในงานศพของ “คนแฉม” ที่เสียชีวิตจากคลื่นสึนามิ เพื่อแลกกับค่าจ้างคืนละ 100 บาท และที่สำคัญ คือ รัฐไทยกลับปล่อยให้คำถามต่อการลดน้อยถอยลงของโอกาสเข้าถึงงานของแรงงานชายขอบอย่างกรณีผู้หญิงมอแกลนถูกอธิบายด้วยความเห็นแก่ตัวของปัจเจกซึ่งสร้างความคับข้องใจที่มีต่อกันและกันในระดับชุมชน และการดิ้นรนโดยปัจเจกเอง กล่าวคือ ตำแหน่งที่ทางเศรษฐกิจในฐานะแรงงานชายขอบที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของการกระชับและหล่อหลอมความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกันของความสัมพันธ์ฉันเพื่อนบ้านที่หมั่นแบ่งปันโอกาสการเข้าถึงงาน และเคยเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้ความรู้สึกดีๆ ที่ก่อตัวขึ้นภายในใจของผู้หญิงมอแกลน (ดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 2) ได้ถูกแปรเปลี่ยนเป็นความน้อยเนื้อต่ำใจและความคับข้องใจ รวมถึงการตัดพ้อต่อว่าทันทีเมื่อทราบว่าการเคลื่อนตัวไปทำงานของเพื่อนบ้าน และกลายเป็นความรู้สึกหนึ่งที่บั่นทอนกำลังใจที่จะอยู่ร่วมชุมชนเดียวกัน

กรณีของ “พูน” เธอยอมรับว่า ความสัมพันธ์ฉันเพื่อนบ้านที่เกี่ยวข้องกันด้วย “ความเป็นแรงงานชายขอบ” นั้น มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น และกระทบต่อตำแหน่งแห่งที่ทางเศรษฐกิจของเธอด้วย กล่าวคือ การที่โอกาสการเข้าถึงงานลดลงทำให้เธอต้องดิ้นรนด้วยตนเองมากขึ้นเพื่อที่จะทำให้เธอมีรายได้รายวันเช่นเดิม และแม้ว่าสถานะของ “พูน” จะมีความเป็นชายขอบในพหุมิติที่มีความซับซ้อนกว่าผู้หญิงมอแกลนคนอื่นๆ แต่สถานะ “ผู้ประสบภัยพิบัติสึนามิ” ก็เป็นเงื่อนไขสำคัญที่เอื้อให้ภาวะความยากลำบากทางเศรษฐกิจที่เธอเผชิญในช่วงเวลานั้นได้รับการคลี่คลายบ้าง กล่าวคือ เธอพยายามที่จะหยิบใช้สถานะ “ผู้ประสบภัยพิบัติสึนามิ” โดยการยื่นคำขอบ้านหลังใหม่ต่อองค์กรการกุศลแห่งหนึ่งที่สนับสนุนการสร้างบ้านในหมู่บ้านที่เคยอยู่อาศัยตั้งแต่วัยเด็กในระหว่างการก่อสร้างบ้านหลังใหม่ที่หมู่บ้านที่เธออาศัยอยู่ปัจจุบัน เพราะเธอสัมผัสได้ว่า ณ หมู่บ้าน

แห่งนั้นยังคงมีการแบ่งปันโอกาสการเข้าถึงงานซึ่งกันและกัน ซึ่งมีความแตกต่างกับภาวะที่เธอต้องเผชิญในหมู่บ้านที่เธออาศัยอยู่ปัจจุบัน

“เมื่อก่อน ถ้ามีคนมาจ้างไปทำงาน เขาก็จะบอกกันทุกคน แต่ตอนนี้ส่วนมากก็ไปกันอย่างน้อย 2-3 คน ไม่ได้ไปเป็นคันรถเหมือนที่ผ่านมา แล้วช่วงนี้คนพม่าก็มากขึ้น เขาจ้างคนพม่าวันละ 180 บาท แต่เขาจ้างเราวันละ 200 บาท คนพม่าบางคนรื้อยหนึ่งก็ทำแล้ว รื้อยห้าสิบก็เอา แต่ของเราต้องบอกเขาว่า 200 บาท เพราะของมันแพง” (สัมภาษณ์ กอบ, ตุลาคม 2552)

แต่อย่างไรก็ตาม ฉบับก็พบว่า แม้ว่าสถานะ “ผู้ประสบภัยพิบัติสืนามิ” จะเอื้อให้โอกาสการเข้าถึงงานของ “พุน” มีมากขึ้นก็ตาม แต่ข้อจำกัดในความสามารถในการขับเคลื่อนจักรยานยนต์ของเธอ ก็ทำให้เธอไม่อาจก้าวข้ามภาวะยากลำบากนี้ได้โดยลำพังตัว เธอบอกว่า ตอนนั้นเธอได้รับเงินช่วยเหลือจำนวนหนึ่งเพียงพอที่จะซื้อจักรยานยนต์มือสอง เธอจึงตัดสินใจนำเงินจำนวนหนึ่งไปซื้อจักรยานยนต์ให้สามีเพื่อคอยรับส่งเธอระหว่างที่ทำงานกับหมู่บ้าน เธอย้ำว่า “ช่วงนั้นในหมู่บ้าน ถ้าใครไม่มีรถก็อดไปการ (ทำงาน) และถ้าใครไม่มีรถเขาก็ไม่บอกกัน” แต่เนื่องจากสามีไม่มีงานทำและได้นำรถคันดังกล่าวไปขายโดยที่ไม่ได้แบ่งปันเงินที่ขายรถได้ให้แก่เธอแต่อย่างใด

ขณะเดียวกัน “พุน” และผู้หญิงมอแกนคนอื่นๆ ก็ต้องเผชิญกับการจำกัดโอกาสการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติริมทะเลอันดามันด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ผู้หญิงมอแกนในฐานะคนชายขอบต้องดิ้นรนให้ตัวเธอได้เข้าถึงแหล่งอาหารและได้มาซึ่งรายได้เพื่อเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว การเผชิญกับสถานการณ์ดังกล่าวดำเนินไปในฐานะที่เป็นภารกิจระดับปัจเจกของผู้หญิงมอแกนที่ต้องปฏิสัมพันธ์กับผู้ที่อ้างความเป็นเจ้าของในที่ดินริมทะเลในรูปแบบของการขออนุญาตเข้าไปใช้พื้นที่ดังกล่าวโดยมีเงื่อนไขที่ว่า การใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติริมทะเลของผู้หญิงมอแกนนั้นจะต้องคำนึงถึงความสะดวกและความสบายใจของนักท่องเที่ยวเป็นสำคัญ

นอกจากนี้แล้ว สถานะการเป็นแรงงานชายขอบของผู้หญิงมอแกนทั้งในแง่ของ “แรงงานไร้ฝีมือ” และ “ไร้การศึกษา” หรือ “การศึกษาน้อย” ได้เป็นข้อจำกัดต่อการเข้าถึงแหล่งงานหรือข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐอันจะนำไปสู่การวางแผนชีวิตทางเศรษฐกิจของตนเองด้วยเช่นกัน

เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ แม้ว่ารัฐไทยหลังสืนามิ จะพิจารณาสืนามิในฐานะ “สาธารณภัย” ก็ตาม แต่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงมอแกนกับรัฐไทยทั้งในฐานะที่มีบทบาทในการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจ อันเป็นนโยบายสาธารณะ และบทบาทในการเยียวยาและฟื้นฟูความเสียหายทางเศรษฐกิจ ยังคงเป็นความสัมพันธ์แบบ “ห่างเหิน” ที่รัฐ (ทุนนิยม) ส่วนกลางที่เป็นฝ่ายกำหนดเป็นฝ่ายเดียวกับ “คนชายขอบในพหุมิติ” ที่ถูกกำหนดให้เป็นฝ่ายตั้งรับกับความ

เปลี่ยนแปลงที่ถูกกำหนดโดยรัฐส่วนกลาง และรัฐไทยก็พิจารณา “ภาวะความยากลำบาก” ที่เชื่อมโยงกับ “พื้นที่สาธารณะ” ที่ผูกติดอย่างแนบแน่นกับความเสียหายที่เกิดขึ้นระบบเศรษฐกิจระดับมหภาค นั่นคือ การลดลงของรายได้ประชาชาติเป็นสำคัญ

ส่วน “ภาวะความยากลำบาก” ที่ผู้หญิงมอแกนเผชิญซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับความเสียหายของระบบเศรษฐกิจของประเทศนั้น ถูกทำให้เป็น ความทุกข์ระดับปัจเจก ที่ถูกกำหนดให้ดำรงอยู่ตรงชายขอบที่รัฐส่วนกลาง “มองไม่เห็น” หรือไม่ยาก “มองเห็น” ผู้หญิงมอแกนแต่ละคนต้องดิ้นรนอยู่ท่ามกลางภาวะความยากลำบากเหล่านั้นเอง ภาวะความเป็นชายขอบแบบพหุมิติที่เกาะเกี่ยวอยู่กับผู้หญิงมอแกนก่อนเกิดคลื่นสึนามิจึงมิได้รับการเหลียวแลจากรัฐไทยเช่นเดียวกันที่ผ่านมา

3.3 “คลื่นแห่งความเปลี่ยนแปลง??” บนฐาน “ความเป็นชุมชน”

“ภัยพิบัติต่างๆ ควรถูกมองเป็นโอกาสหนึ่งที่จะปรับปรุงสถานะที่ดำรงอยู่ก่อนซึ่งรวมถึงความไม่เป็นธรรมทางเพศ (Sex Equality) ด้วย ดังนั้นการสร้างใหม่ (Reconstruction) ไม่ควรคิดแบบง่ายๆ ในลักษณะที่ว่าเป็นกระบวนการแทนที่บางสิ่งบางอย่างที่หายไป แต่การสร้างใหม่ควรรวมถึงปฏิบัติการที่ให้ความสำคัญต่อกลุ่มคนที่มีความเปราะบางมากที่สุด ความไม่เป็นธรรมทางเพศ และการปรับปรุงสถานะของผู้หญิง...” (UNECLAC 2003:45 อ้างใน International Recovery Platform: 2010)

ท่ามกลางความห่วงกังวลใจต่อภาพลักษณ์การท่องเที่ยวที่ส่งผลต่อรายได้ของรัฐไทยและท่าทีของผู้นำประเทศในขณะนั้นที่ระบุว่า “ไม่ต้องการความช่วยเหลือจากต่างประเทศ” (เพ็ญอ้อ, สุริชัย หวันแก้วและคณะ: 2550:13) กล่าวได้ว่า ปรากฎการณ์ “อาสาสมัครสึนามิ” เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ถูกกล่าวถึงและกล่าวขานมาจนถึงทุกวันนี้ และยังเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่หลายๆ คนเชื่อว่า วาทกรรมว่าด้วยความรักและความห่วงใยที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ในสังคมไทยฟื้นคืนกลับมาอีกครั้ง ทั้งนี้เนื่องจากตลอด 2 ปีนับแต่วินาทีที่เกิดคลื่นสึนามินั้น “พื้นที่ประสบภัยสึนามิ” มีการหลั่งไหลเข้าไปของ “โครงการความช่วยเหลือและฟื้นฟูชีวิตและชุมชน” ของภาคประชาสังคม โดยเฉพาะพื้นที่อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา มีจำนวนมากถึง 184 โครงการ (ศิริพร สะโครบานและวรัญญา เกื้อนุ่น, 2550: 83) ปรากฏการณ์ทางสังคมนี้ ถูกตั้งชื่อว่า “คลื่นแห่งการเปลี่ยนแปลง”¹ กล่าวคือ องค์กรพัฒนาเอกชนในฐานะขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเชื่อว่า “ภัยพิบัติสึนามิ” เป็น

¹ เป็นคำที่ปรากฏในงานของนฤมล อรุโณทัยและ พลาเดช ณ ป้อมเพชร(2550) ซึ่งผู้ศึกษาได้นำคำนี้มาใช้ในงานศึกษาฉบับนี้ด้วย

“โอกาส” ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเพื่อลดความเหลื่อมล้ำของโครงสร้างทางสังคมที่เป็นอยู่ด้วย โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับ “ประชาชน” ในฐานะพลเมืองของรัฐ

“ภาวะความเป็นชุมชน” “ความเป็นกลุ่ม” ที่ถูกให้ความหมายว่า คือ “ความเป็นหนึ่งเดียวกัน” และแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมตามระบอบประชาธิปไตยมาใช้ในกระบวนการ “การฟื้นฟูชุมชน” ถูกนำมาเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการต่อรองกับรัฐบาลบนฐานความเชื่อว่า “ความเป็นชุมชนแบบมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน” จะนำไปสู่การจัดวางความสัมพันธ์ใหม่และจะทำให้ปัจเจกหลุดพ้นจาก “ภาวะความเป็นชายขอบ” ด้วย ดังจะเห็นได้จาก กรณีการฟื้นฟูชุมชนทั้งภายใต้โครงการฟื้นฟูและสร้างอาชีพใหม่ เช่น การสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มระดับชุมชนทั้งมิติทางเศรษฐกิจและสังคมไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเรือประมง กลุ่มสานตะกร้า กลุ่มออมทรัพย์ รวมถึงการสร้างบ้านหลังใหม่ ดังกรณีชุมชนที่ผู้หญิงกรณีศึกษาอาศัยอยู่นั้น เป็นการสร้างบ้านหลังใหม่บนที่ดินที่มีความสัมพันธ์เชิงขัดแย้งกับรัฐ

3.3.1 ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สอดคล้องกลมกลืนกัน: ความเป็นจริง หรือ มายาคติ

วาทกรรมว่าด้วย “ความเป็นชุมชน” หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนในลักษณะที่มีความร่วมมือกัน การให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันของสมาชิกในชุมชนเป็นอย่างดี กล่าวคือ เป็นการให้ภาพ “ความเป็นชุมชน” ในลักษณะของความอบอุ่นและความเป็นหนึ่งเดียว และส่วนใหญ่เป็นความสัมพันธ์ที่วางอยู่บนพื้นฐานของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน ซึ่งปรากฏการณ์เห็นได้ชัดเจนในวาทกรรมการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนซึ่งตระหนักถึงความจริงทางสังคม (Social Reality) โดยการมองการพัฒนาเป็นองค์รวมและตระหนักต่อการมีส่วนร่วมของ “ชุมชน” ในการกำหนด “สถานะความอยู่ดีมีสุข” ของชุมชน

อย่างไรก็ตาม แม้นักสตรีนิยมนยุคแรกซึ่งมีสมมติฐานที่ว่า “ผู้หญิงและผู้ชายมีความเหมือนกัน” จะสนับสนุนการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนที่มีเป้าหมายและแนวทางดังกล่าว แต่ขณะเดียวกันนักสตรีนิยมกลุ่มดังกล่าวก็มีคำถามต่อแนวคิดดังกล่าว คือ หนึ่ง ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ระหว่างรัฐกับ “ประชาชน” ที่จะเกิดขึ้นนั้น มีใครบ้างที่จะถูกนับรวมว่า เป็นส่วนหนึ่งของ “ประชาชน” ในฐานะพลเมืองของรัฐไทย ทั้งนี้เพราะในมุมมองของนักสตรีนิยมโดยนักสตรีนิยมแนวเสรีนิยมแล้วเชื่อว่า ภายใต้สังคมวัฒนธรรมที่เรียกว่า สังคมชายเป็นใหญ่ โดยส่วนใหญ่แล้วนั้น คำว่า “ประชาชน” ยังถูกให้ความหมายว่าเป็นเพียง ประชาชนเพศชาย และยังถูกทำให้เชื่ออีกด้วยว่า ประชาชนเพศชายจะสามารถเป็นตัวแทน “ประชาชนเพศหญิง” เพราะฉะนั้นนักสตรีนิยมกลุ่มนี้จึงเชื่อว่า หากความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับ “ประชาชน” มีความเปลี่ยนแปลงดังความเชื่อดังกล่าวแล้ว “ปัจเจก” กลุ่มที่จะมีโอกาสหยิบเอา “ความเป็นชุมชน” ดังกล่าวมาเป็นเครื่องมือในการ

ต่อตรงกับรัฐเพื่อที่จะจัด “ภาวะความยากลำบาก” ที่เป็นผลจากความเป็นชายขอบออกไปได้นั้น จะมีเพียง “ผู้ชาย” เท่านั้น ดังนั้นการจัด “ภาวะความทุกข์ของผู้หญิง” จึงเป็นการเรียกร้องให้รัฐ เปิดพื้นที่ให้แก่ผู้หญิง ณ ตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมที่กำหนดให้ผู้ชายโดยเฉพาะใน “พื้นที่ สาธารณะ” ที่เชื่อมโยงทั้งมิติทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม

คำถามที่สำคัญของนักสตรีนิยมอีกกลุ่มหนึ่งคือ “ชุมชนมีความเป็นอันหนึ่งเดียวกัน” จริงหรือ ขณะเดียวกันก็พบว่า นับตั้งแต่ช่วงปี 1960 เป็นต้นมา นักสตรีนิยมเอง ก็ได้เริ่มตั้งคำถาม ต่อวาทกรรมการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนด้วยเช่นกันซึ่งเป็นการตั้งคำถามในระดับของหน่วย วิเคราะห์ “ชุมชน” เช่น “ชุมชนคือใครบ้าง”และ “ปัญหาของชุมชนหมายถึงปัญหาของใครบ้าง” และ “ถ้าว่า ชุมชนมีส่วนร่วมนั้นเป็นการมีส่วนร่วมของใครบ้าง” และจะนำไปสู่ “ความอยู่ดีมีสุข ของใครบ้าง” โดยมีกรอบวิเคราะห์ด้านเพศภาวะ (Gender) เป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการ ประกอบการตั้งคำถามดังกล่าว และให้ความสำคัญต่อความแตกต่างที่เป็นผลจากการประกอบ สร้างทางสังคม (Socially Constructed) โดยเฉพาะความแตกต่างทางเพศภาวะ (Gender) ซึ่งสตรี นิยมคลื่นลูกที่สอง(Second Wave Feminism) มองว่า การประกอบสร้างทางสังคม (Social Construction) ทำให้เกิด “ความเป็นหญิง” (Femininity) และ “ความเป็นชาย”(Masculinity) ขึ้นใน ลักษณะที่มีความเหลื่อมล้ำกันในแง่ของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ(Power Relation) ด้วย โดยเฉพาะ ความสัมพันธ์อันสามัคคีภายใต้อุดมการณ์ครอบครัวแบบพ่อแม่ลูก ซึ่งหากพิจารณาความหมาย ของคำว่า “ชุมชน” เชิงโครงสร้างของสถาบันทางสังคมแล้วจะพบว่า “ชุมชน” เป็นหน่วยทางสังคม (Social Unit) หน่วยหนึ่งที่ประกอบด้วย “ครอบครัว” หลายๆ ครอบครัวที่อาศัยอยู่ร่วมกันใน ละแวกเดียวกัน โดยมีความสัมพันธ์อันเครือญาติทำหน้าที่เชื่อมโยงให้เกิดความชุมชนที่มีขนาดใหญ่ มากขึ้น เพราะฉะนั้น “ชุมชน” จึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับ “ครอบครัวแบบพ่อแม่ลูก” และ ระบบเครือญาติในลักษณะที่ต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันจึงจะทำให้หน่วยทางสังคมทั้งหมดนี้สามารถ ดำรงอยู่ได้พร้อมหน้ากัน ดังที่หลายคนอาจเคยได้ยินประโยคที่ว่า “สถาบันครอบครัวล้มเหลวส่งผล ต่อความเข้มแข็งของชุมชน”

งานศึกษาของ Guijt และ Kaul Shah (1998) ระบุว่า “ชุมชน” ไม่ได้มีลักษณะที่สอดคล้อง กลมกลืนทั้งส่วนที่ประกอบกันขึ้นเป็น “ชุมชน” และความหวังและความสัมพันธ์ภายในชุมชน ซึ่งการยืนยันเช่นนี้ถือว่า เป็นการท้าทายวาทกรรมว่าด้วย “จินตภาพของชุมชน (The Imagery of Community) ที่พยายามสร้างสามัญสำนึกแบบอย่างของ “สิ่งที่ดี” (A Normative Sense of a Good Thing) ที่ให้นัยว่า หากพื้นที่ใดขาดความเป็นชุมชนแล้วถือว่าเป็น “สิ่งไม่ดี” โดยได้ผลิตรูปธรรม ของสามัญ “ที่ดี” ออกมาในลักษณะของความความร่วมมือ (Cooperative) และความคิดที่สอดคล้อง กลมกลืนกัน ซึ่งเห็นได้จากปฏิบัติการในระดับชุมชน เช่น การมีส่วนร่วมในการประชุมชุมชน

(Community Meeting) ที่ที่กักเอาว่าเป็นรูปแบบเดียวของการตัดสินใจในระดับชุมชน และการนำเสนอภาพเชิงกายภาพของชุมชนในรูปแบบของแผนที่ชุมชน (Community Map) เพียงมุมเดียว รวมถึงการจัดทำแผนปฏิบัติการชุมชนหรือที่เรียกว่าแผนชุมชน (Community Action Plan) ซึ่งออกมาในลักษณะที่เป็นแผนปฏิบัติการที่บอกเพียงความจำเป็นบางประการของความจำเป็นทั้งหมดของชุมชน (A Single Community Action Plan or Village Equivalents) ซึ่งทั้งหมดนี้ได้ทำให้ความไม่เท่าเทียม (Inequality) การกดขี่โดยการจัดลำดับชั้นทางสังคม (Oppressive Social Hierarchies) และการเลือกปฏิบัติ (Discrimination) ที่มีอยู่อย่างต่อเนื่องได้ถูกละเลยหรือถูกมองข้ามไป ซึ่งสถานะเหล่านี้โดยส่วนใหญ่แล้วจะเกาะติดอยู่กับกลุ่มคนที่เป็นชายขอบในชุมชน เช่น คนจน โดยเฉพาะผู้หญิง ผู้หญิงที่ต้องรับภาระดูแลสมาชิกในครอบครัวตามลำพัง กลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นคนส่วนน้อยในชุมชนและแม้ว่าจะมีการใช้กรอบเพศภาวะในการปฏิบัติการหรือเป็นการมองชุมชนในระดับภาคสนาม แต่ก็พบว่า ความแตกต่างทางเพศภาวะนั้นมีเพียงบางเรื่องที่ปรากฏอยู่ในภาคสนาม และพบว่าบ่อยครั้งที่ถูกทำให้หายไปในหม้อของค่าเฉลี่ยของแผนชุมชน (The pot of Average Community)

ดังที่กล่าวไว้ตอนต้นแล้วว่า กรณีศึกษา ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ต้องการให้เกิดการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างรัฐกับประชาชนแบบใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มที่เชื่อว่า แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชนกับการมีส่วนร่วมของ “ชุมชน” จะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็ได้ นำแนวคิดทั้งสองนี้มาใช้กำหนดแนวทางการสร้างรูปแบบของความสัมพันธ์ใหม่ในกลุ่มบ้านที่ผู้หญิงมอแกนกรณีศึกษาอาศัยอยู่ ซึ่งเป็นกรณีที่รัฐอ้างสิทธิในความเป็นเจ้าของในฐานะ “ที่ดินสาธารณะประโยชน์” ทั้งนี้เนื่องด้วยวิถีชีวิตของชาวมอแกนที่โยกย้ายถิ่นที่อยู่ตามแหล่งทำมาหากินอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นรูปแบบการครอบครองที่ดินจึงเป็นไปเพื่ออยู่อาศัยและใช้ประโยชน์เพื่อการเก็บหาและทำกินในช่วงเวลาสั้นๆ ในแบบกลุ่มบ้านเสียส่วนใหญ่ และมีข้อจำกัดเรื่องโอกาสการเข้าถึงความรู้ด้านกฎหมายที่เกี่ยวกับที่ดิน ขณะที่กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ในที่ดินให้ความสำคัญต่อความเป็นเจ้าของในรูปแบบของปัจเจก

ชาวมอแกนกลุ่มบ้านแห่งนี้ปลูกบ้านเรือนบนที่ดินแปลงดังกล่าว ซึ่งห่างจากริมทะเลเกือบ 1 กิโลเมตร การตั้งบ้านเรือนกระจายอยู่บนเนื้อที่ประมาณ 18 ไร่ ตัวบ้านส่วนใหญ่ถูกสร้างขึ้นด้วยวัสดุธรรมชาติ เป็นบ้านยกพื้นต่ำ เสาบ้านทำด้วยไม้ขนาดเล็ก พื้นบ้านและผนังเรือนทำจากไม้ไผ่ที่ถูกเชื่อมร้อยต่อกันด้วยเส้นหวาย หลังคามุงด้วยใบจาก มีเพียงไม่กี่หลังคาเรือนที่พอมีรายได้ที่จะปรับเปลี่ยนสภาพบ้านให้เป็นแบบสมัยใหม่เป็นบ้านชั้นเดียวก่อสร้างด้วยปูนซีเมนต์ ด้านหลังของกลุ่มบ้านนี้ คือ ป่าเหวหรือที่ฝั่งศพของชาวมอแกน ถัดออกไปเป็นป่าชายเลนที่มีลำคลองสองน้ำเชื่อมต่อกับทะเลใหญ่และเป็นที่ตั้งของรีสอร์ตริมทะเลอย่างหรูที่มีสะพานข้ามลำคลองสอง

น้ำเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างเนินทรายริมทะเลกับที่พักของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติซึ่งเพิ่งเปิดบริการได้ไม่นาน ช่างๆ กลุ่มบ้านมีสำนักสงฆ์เล็กๆ ที่ชาวมอแกนที่นี่คุ้นเคย อีกด้านหนึ่งเป็นโรงงานเลื่อยไม้ขนาดเล็กๆ ส่วนด้านหน้าถูกปกคลุมด้วยลำต้นหญ้าคาและมีเพียงทางราบแคบๆ ที่เชื่อมต่อกับถนนเพชรเกษม ถนนสายหลักที่มุ่งสู่เขาหลักและเกาะภูเก็ต

กลุ่มบ้านนี้มีชาวมอแกนราว 71 ครอบครัว ประมาณ 281 คน โดยมีระบบเครือญาติแบบร่วมสายเลือดโลหิตเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการจัดวางความสัมพันธ์ในกลุ่มบ้าน ประกอบด้วย 4 ตระกูลใหญ่ มีทั้งกลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้วค่อยๆ ขยายครอบครัว และกลุ่มคนที่ค่อยๆ ทอยมาตั้งบ้านเรือนรวมกันมีทั้งที่มาจาก “บ้านเหนือ” บนเนินเขาด้านหลังของตลาดสดบางเนียง และ “บ้านทุ่งหว้าใน” อยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของที่ตั้งปัจจุบันและ “บ้านบางเนียง” ไม่ไกลจากที่ตั้งบ้านเรือนปัจจุบัน นอกจากนี้แล้วยังพบว่า “ชีวิตได้ผืนดิน” ใน “ป่าเหี่ยว” เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่มีส่วนในการสถาปนาความสัมพันธ์ “ฉันพี่น้อง” ของชาวมอแกนในกลุ่มบ้านนี้ กล่าวคือความสัมพันธ์ระหว่างชาวมอแกนกับที่ดินผืนดังกล่าวนี้วางอยู่บนฐานความสัมพันธ์กับวิญญาณของบรรพชนมอแกน ดังที่ “หมอดอย” หรือผู้นำพิธีกรรมมอแกนที่มีบทบาทในพิธีกรรมฝังศพระบุว่า มีการเล่าต่อๆ กันมาว่า “ตานต” คือ “เจ้าเปลว” หรือ “เจ้าป่าเหี่ยว” นั่นคือ เป็นศพแรกที่ถูกนำมาฝังตรงที่ดินแปลงนี้ และความสัมพันธ์ “ฉันพี่น้อง” ระหว่างชาวมอแกนกับ “เจ้าป่าเหี่ยว” จึงถูกสืบทอดต่อมา สอดคล้องกับงานศึกษาของนฤมล อรุโณทัย (2549) ระบุว่า “ความเป็นชุมชน” ของชาติพันธุ์ชาวเลวางอยู่บนฐานของการมีบรรพบุรุษร่วมกัน และการสร้างความเป็นชุมชนจึงผ่านพิธีกรรมสำคัญของแต่ละกลุ่มย่อย รวมถึงการมีพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของชุมชนเป็นพื้นฐานด้วย และเนื่องจากปัจจุบันผู้นำทางจิตวิญญาณได้ล้มหายตายจากไปและมีผู้สืบทอดน้อยลง จึงมีแนวโน้มว่า “ความเป็นชุมชน” ที่เชื่อมโยงด้วยพิธีกรรมดังกล่าวจะลดน้อยลงไปด้วย

แต่อย่างไรก็ตาม ดังที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 2 แล้วว่า ความเชื่อที่มีต่อเหล่าบรรพชนดังกล่าวแฝงด้วยอคติทางเพศที่ให้ค่าแก่การเกิดมาเป็น เพศหญิงด้อยกว่าเพศชาย เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า “ความเป็นชุมชน” ดังกล่าวจึงถูกสร้างมาจากฐานความสัมพันธ์ที่ให้คุณค่าต่อเพศชายมากกว่าเพศหญิงหรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ “ความเป็นชุมชน” ถูกประกอบสร้างบนฐานของความสัมพันธ์ระหว่างผู้ชายด้วยกันเอง และความสัมพันธ์ “ฉันเพื่อนบ้าน” ที่ปรากฏในระดับกลุ่มผู้หญิงมอแกนในกลุ่มบ้านนี้ คือ เป็นความสัมพันธ์ที่วางอยู่บนสถานะ “ความเป็นแม่” และ “ความเป็นลูกสาว” อันมีกิจกรรมทางการผลิตเป็นสำคัญ ทั้งการงมหอยเลาะและหอยดิบในลำคลองสองน้ำ การเจาะหอยดิบตรงโขดหินหน้าหาด และการแบ่งปันโอกาสการจ้างงานให้แก่กันและกันในฐานะแรงงานชายขอบเป็นจุดเกาะเกี่ยวความสัมพันธ์โดยมี “ลำคลองสองน้ำ” “โขดหินหน้าหาด”

และ “งานรับจ้าง” เป็นพื้นที่ร่วมเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ “ฉันท์เพื่อนบ้านระหว่างผู้หญิงมอแกน” (ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 แล้ว)

3.3.2 ผู้หญิงมอแกน กับ “บ้านหลังใหม่”: เสริมพลัง หรือ ตอกย้ำความเป็นชายขอบที่ไร้อำนาจ?

หลังสิ้นามี ความสัมพันธ์ระหว่างชาวมอแกนกลุ่มบ้านนี้กับรัฐท้องถิ่นกลายเป็นความสัมพันธ์เชิงขัดแย้ง เมื่อความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชาวมอแกนกับที่ดินพื้นที่ซึ่งวางอยู่บนฐานการใช้ประโยชน์เพื่ออยู่อาศัยถูกแทรกแซงโดยอำนาจรัฐท้องถิ่นที่อ้างความสัมพันธ์เชิงกฎหมายต่อที่ดินแปลงเดียวกันทันทีภายหลังที่คลื่นสึนามิส่งผลกระทบด้วยการปิดป้ายประกาศห้ามมิให้บุคคลใดเข้าไปในที่ดินสาธารณะประโยชน์เพราะต้องการใช้พื้นที่นี้ก่อสร้างโรงพยาบาลซึ่งได้รับงบประมาณจากรัฐบาลเยอรมันจำนวน 200 ล้านบาท² (เกศินี ทองทวีวิวัฒน์, 2549: 50) เนื่องด้วยพื้นที่ดังกล่าวนี้ตั้งอยู่ไม่ห่างจากย่านการท่องเที่ยวสำคัญของประเทศที่รู้จักกันในนาม “ทะเลเขาหลัก” ขณะเดียวกันพื้นที่นี้ก็อยู่ห่างจากโรงพยาบาลระดับอำเภอด้วยเช่นกัน และดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว “ความเป็นชุมชน” ที่วางอยู่บนฐานความร่วมมือและการมีส่วนร่วมในการสร้างบ้านหลังใหม่ของสมาชิกในชุมชนแห่งนี้ ถูกหยิบมาเป็นเงื่อนไขทางสังคมที่สำคัญที่องค์กรพัฒนาเอกชนและภาคประชาสังคมหยิบยกขึ้นมาตอบโต้กับสภาพการณ์ดังกล่าว กล่าวคือ ดังจะเห็นได้จากข่าวที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ว่า ชาวมอแกนแห่งกลุ่มบ้านนี้ก็ถูกกล่าวถึงในแง่มุมใหม่ในฐานะ “ชุมชนต้นแบบ” ที่มีองค์กรต่างๆ เข้ามาช่วยเหลือและฟื้นฟูโดยใช้ “กระบวนการแนวราบ” ในการวางแผนการสร้างบ้านหลังใหม่โดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของ “ผู้ประสบภัย” ด้วยการให้ “ผู้ประสบภัย” ทั้งหญิงชายที่เคยอาศัยอยู่ในชุมชนเดิมมีส่วนร่วมตั้งแต่การสำรวจจริงวัดที่ดิน การออกแบบบ้านร่วมกับผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบในนามของ “สถาปนิกชุมชน” รวมไปถึงการร่วมแรงช่วยกันสร้างบ้าน โดยมีการสนับสนุนความช่วยเหลือจากภาคประชาสังคมจำนวนมากถึง 21 องค์กรสนับสนุนงบประมาณเพื่อการก่อสร้างบ้านหลังใหม่ทั้งหมด 71 หลังคาเรือนบนเนื้อที่ 16 ไร่ 3 งานด้วยจำนวนเงินก่อสร้างบ้าน 140,000 บาทต่อหลัง

ขณะที่ฉันกลับพบว่า แม้ว่ากระบวนการดังกล่าวจะมีการสนับสนุนให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการระดับชุมชนที่มีตัวแทนเป็นผู้ชายชาวมอแกนทั้งหมดและมีการกำหนดให้มี “การประชุม” ที่มีทั้งผู้หญิงและผู้ชายเข้าร่วมเพื่อแสดงความต้องการเรื่องแบบบ้านด้วยก็ตาม แต่ดูเหมือนว่าภายใต้กระบวนการฟื้นฟูชุมชนดังกล่าวนี้ จะเป็นการสนับสนุนให้อำนาจการบริหาร

² ในงานศึกษานี้จะไม่กล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับขบวนการต่อสู้เรื่องที่ดิน หากผู้อ่านมีความสนใจเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว โปรดอ่านในงานศึกษาของเกศินี ทองทวีวิวัฒน์, 2549 และงานศึกษาของนฤมล อรุโณทัย, 2550

จัดการและการตัดสินใจให้สิทธิในการอยู่อาศัยในบ้านหลังใหม่อยู่ที่ “กลุ่มผู้ประสานงาน” ซึ่งเป็นกลุ่มคนต่างถิ่นต่างชาติพันธุ์เพศชาย ที่ส่วนใหญ่แล้วเป็นกลุ่มแกนนำชุมชนจากหมู่บ้านอื่นๆ ที่รู้จักกันภายใต้คำว่า “องค์กรชาวบ้าน” เสียมากกว่า

กล่าวคือ หากพิจารณาจากมิติทางเพศ/เพศภาวะแล้ว ฉันมีความเห็นว่า กระบวนการและกติกาดังกล่าววางอยู่บนฐานความ คิดความเชื่อที่ว่า “ความเป็นผู้นำที่กล้าตัดสินใจนั้นเป็นเรื่องของผู้ชายเท่านั้น” ถูกนำมาใช้เป็นฐานคิดสำคัญอาจจะโดยไม่ตั้งใจหรือตั้งใจหรือไม่ก็ตาม และนอกจากนี้แล้วกระบวนการนี้ยังละเลยที่จะให้ความสำคัญต่อ “ความเป็นชายขอบในพหุมิติ” ที่พันอยู่รอบๆ ตัวผู้หญิงมอแกน จึงทำให้กระบวนการฟื้นฟูชุมชนดังกล่าวดูเหมือนเป็นเพียงว่า กระบวนการทางสังคมที่เป็นการส่งเสริม “การมีส่วนร่วม” แบบการร่วมออกแรงกายและการร่วมสละเวลาส่วนตัวเท่านั้น และอาจกล่าวได้อีกเช่นกันว่า เป็นกระบวนการที่ตอกย้ำความเป็นคนชายขอบที่ไร้อำนาจด้วยเช่นกัน จะเห็นได้ทั้งจากกรณีของผู้หญิงมอแกนจำนวนหนึ่งที่บ่งบอกว่าความต้องการแบบบ้านเฉพาะของพวกเธอในที่ประชุมหญิงชาย แต่บ้านหลังคลื่นสึนามิทุกหลังในชุมชนก็มีรูปแบบเดียวเหมือนกันหมดทั้งที่ผู้หญิงจำนวนหนึ่งต้องการได้บ้านชั้นเดียวกว้างๆ จะได้ไม่ต้องห่วงว่าลูกจะตกบันไดในขณะที่เธอทำงานหรือทำกับข้าว (ศิริพร สะโครบานคและวรัญญา เกื้อนุ่น, 2550: 79)

นอกจากนี้แล้วยังพบว่า กติกาที่ถูกสรุปว่าเป็น “ข้อตกลงร่วมกันของชาวบ้าน” ว่า “ใครไม่ช่วยสร้างบ้าน ก็ไม่ต้องเอาบ้าน” นั้นดูเหมือนจะเป็นข้อสรุปของกลุ่มคนเพียงกลุ่มหนึ่งในชุมชนเท่านั้น ดังกรณีของ “นวล” และเพื่อนบ้านอีกจำนวนหนึ่งซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า กระบวนการดังกล่าว มิได้เสริมพลังให้แก่ชาวมอแกนในชุมชน กล่าวคือ เนื่องด้วยการทับซ้อนกันของสถานภาพที่ถูกกำหนดให้จากกรอบคิดต่างๆ ทั้ง “ผู้ประสบภัย” “ผู้สูญเสีย” “ความเป็นแม่” และ “ความเป็นลูกสาว” ของ “นวล” นั้นเกือบทำให้ “ความเป็นสมาชิกชุมชน” ที่เธอเคยมีมาก่อนสึนามิ ถูกปลดออกจากชีวิตของเธอ นั่นคือ หลังสึนามิเนื่องจากเธอและสามีไม่ได้เข้าร่วมออกแรงสร้างบ้านตามเงื่อนไขของ “ความเป็นชุมชน” ที่ถูกกำหนดขึ้นหลังสึนามิ เธอจึงไม่ถูกนับรวมเป็นส่วนหนึ่งของ “ความเป็นชุมชน” แต่ท้ายที่สุดแล้ว “ความเป็นชุมชน” ที่มีมาก่อนเกิดคลื่นสึนามิก็ยังคงนับรวมให้เธอและเพื่อนบ้านคนอื่นๆ เป็นสมาชิกของชุมชนนี้ต่อไป “นวล” เล่าให้ฟังว่า

“ตอนนั้นทั้งนวลและแฟนไม่ได้มาสร้างบ้านแบบว่า ตอนนั้นไม่ค่อยอยากรับรู้เรื่องอะไรส่วนมากอยู่กับเรื่องลูก เรื่องส่วนตัว คือ ยังทำใจไม่ได้ เขาก็ว่าเราไม่มาช่วยทำอะไร เพราะเราหาลูก หาพ่อแม่ เพราะว่าเราทิ้งเรื่องลูกเรื่องพ่อแม่มานานแล้ว เราช่วยเขาตั้งแต่แรกเริ่มจนเราไม่มีอะไรจะกิน พอตอนตัวบ้านเราก็นึกว่า ใจเขาเอ(จะ)เหมือนใจเรานั้น ที่จะนึกถึงตอนที่เขาไม่มีอะไรกิน เราก็นึกว่าช่วยหาข้าวหาอะไร (สิ่งจำเป็นอื่นๆ) ให้ แต่เขาไม่นึก (คิดเช่นนั้น) พอมาลงข้างล่าง(ที่ดิน

เดิม) เขาก็ทำแต่บ้านของเขา เขาก็ไม่ช่วยใครแล้ว เราก็ก๊อบไม่ได้บ้าน พอมีคนในบ้านส่วนหนึ่ง ช่วยพูดกัน ว่า ให้เราอยู่ เราสูญเสียทั้งลูกทั้งพ่อทั้งแม่ สุดท้ายเขาก็ให้บ้านแก่เรา” (สัมภาษณ์ นวล ตูลาคม 2552)

เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า หาก “โครงการความช่วยเหลือและฟื้นฟูชีวิตและชุมชน” ภายใต “คลื่นแห่งการเปลี่ยนแปลง ยังคงยึดเอาภาวะ “ความเป็นชุมชน” ที่วางอยู่บนฐานความเชื่อ ดังกล่าวเป็นสาระสำคัญเพียงแง่เดียวของขบวนการเคลื่อนไหวแล้ว อาจทำให้ความสัมพันธ์ทาง สังคมรูปแบบต่างๆ (ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว) ที่ชุกช่อนอยู่ภายใต้ภาวะที่เรียกว่า “ความเป็นชุมชน” ยังคงเป็นความสัมพันธ์ที่เอื้อโอกาสให้กลุ่มคนเพศใดเพศหนึ่ง ชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งหรือไม่ด้วย เช่นกัน และ “ความเปลี่ยนแปลง” ที่จะเกิดขึ้นในบริบทหลังเกิดภัยพิบัติ (สึนามิ) ภายหลังจากสงบลง ของคลื่นสึนามิในฐานะภัยพิบัติธรรมชาติก็จะ เป็นไปตามข้อสรุปของกลุ่มคนที่สนใจเรื่องเพศภาวะ กับภัยพิบัติที่ว่า

“ทุกวันนี้ แนวคิดว่าด้วยการพิจารณาให้การฟื้นฟูชีวิตหลังภัยพิบัติเป็นโอกาสแห่งการ เปลี่ยนแปลงนั้น ได้รับการยอมรับจากทั้งองค์กรภาคประชาสังคม องค์กรระหว่างประเทศและ รัฐบาลระดับภูมิภาค แต่อย่างไรก็ตามการให้ความหมายต่อ “การเปลี่ยนแปลงว่าคืออะไร” แท้จริง แล้วนั้นขึ้นอยู่กับมุมมองของแต่ละกลุ่มคนผู้ปฏิบัติการโครงการฟื้นฟู ด้วยเช่นกัน ...และการ เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางเพศภาวะ (Gender relation) หรือบทบาททางเพศภาวะ (Gender Role) นั้นมักไม่ได้ถูกรวมไว้เป็นส่วนหนึ่งในการทำงานประเด็นดังกล่าว” (Bradshaw Sarah, 2004: 20)

เช่นเดียวกับงานศึกษาของศิริพร สะโครบานและวรัญญา เกื้อนุ่น ที่สะท้อนให้เห็นว่า “ความเปลี่ยนแปลง” ในบริบทของภัยพิบัติสึนามิเมื่อปี 2547 นั้น มิได้หมายรวมถึงการปรับเปลี่ยน ความสัมพันธ์ทางเพศภาวะ นั่นคือ “ความช่วยเหลืออันหลากหลายที่ไร้มิติหญิงชายและคนชาย ขอบ” (เพ็งอ้าง, ศิริพร สะโครบานและวรัญญา เกื้อนุ่น, 2550: 51)

3.4 พื้นฟูชีวิตทางเศรษฐกิจของใคร: เรือหัวโทงกับसानตะกร้า

ภาพ 3.2 อุ้งต่อเรือหัวโทงบริเวณหน้าหมู่บ้าน

ภาพ 3.3 ผลผลิตการสานตะกร้า

ความคิดความเชื่อเรื่องการแบ่งงานกันทำทางเพศ/เพศภาวะที่วางอยู่บนฐานความแตกต่างทางสรีระนั้นยังคงถูกสนับสนุนให้เล่นบทบาทสำคัญใน “โครงการฟื้นฟูเศรษฐกิจระดับครอบครัว” กล่าวคือ ขณะที่ภาครัฐมุ่งเน้นการส่งเสริมให้ภาคเอกชนเร่งฟื้นฟูธุรกิจการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดการสร้างงานและสร้างรายได้โดยการสนับสนุนเงินลงทุนแก่เจ้าของกิจการโรงแรมและรีสอร์ทเป็นสำคัญ ส่วนการฟื้นฟูเศรษฐกิจ ระดับครอบครัวและชุมชนก็กลับปรากฏในรูปแบบของการฝึกทักษะระยะสั้นเพื่อสร้างอาชีพใหม่ให้แก่ผู้หญิงมอแกนโดยสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มในหมู่บ้าน เช่น การวางแผนโบราณ การสานตะกร้าและการทำอูบถ้อ

กล่าวคือ ปรากฏการณ์สัณนิทัศน์นี้เป็นที่ยอมรับกันว่า การออกเรือหาปลาในทะเลซึ่งเป็นบทบาททางเศรษฐกิจของผู้ชาย รวมถึงชาวมอแกนด้วยนั้นถูกให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการมุ่งสำรวจความเสียหายความเสียหายของอุปกรณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านโดยเฉพาะ “เรือหัวโทง” เช่น การสำรวจของสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ พบว่า “เรือหัวโทง” ที่ได้รับความเสียหายมีจำนวน 3,307 ลำ จากจำนวน 418 หมู่บ้านทั้ง 6 จังหวัด (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), 2548) ดังนั้น ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจระดับครอบครัวจึงมุ่งเน้นไปที่การสนับสนุนเรือหัวโทงและเครื่องยนต์พร้อมอุปกรณ์จับสัตว์น้ำ เช่น อวนดักปู ลอบดักปลาหมึก ที่นำไปสู่การสนับสนุนการก่อสร้างอุ้งต่อเรือ จนทำให้เกิดปรากฏการณ์ “เรือสั้นทะเล”

จะเห็นได้ว่า ความคิดความเชื่อพื้นฐานที่เป็นกรอบคิดหลักที่ถูกหยิบมาใช้ในการฟื้นฟูเศรษฐกิจระดับครอบครัวซึ่งจะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม นั่นคือ กรอบคิดเรื่องการแบ่งแยกกันทำงานทางเพศ/เพศภาวะแบบดั้งเดิมที่เชื่อว่า ผู้หญิงมีร่างกายไม่แข็งแรงอย่างผู้ชาย แต่มีความละเอียดอ่อนเหมาะแก่การทำ “งานฝีมือ” ดังเช่นงานสานตะกร้าซึ่งเป็นอาชีพที่วางอยู่บนฐานความ

เชื่อแบบดั้งเดิมที่กำหนดให้งานที่ผู้หญิงทำนั้นยังคงผูกติดอยู่กับบ้านและเป็นงานที่ไม่มีความเชื่อมโยงกับนโยบายเศรษฐกิจระดับประเทศซึ่งจะนำมาซึ่งรายได้ ส่วนผู้ชายซึ่งมีร่างกายแข็งแรงกว่าผู้หญิง มีความท้าทายและกล้าที่จะเผชิญกับความลึกลับของท้องทะเล รวมถึงความคิดความเชื่อที่ว่า ผู้ชาย คือ “หัวหน้าครอบครัว” เป็นผู้หารายได้หลักเพื่อเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว

กล่าวได้ว่า “โครงการฟื้นฟูเศรษฐกิจ” ในบริบทนี้มีส่วนใหญ่ มุ่งไปที่ระดับครอบครัวหรือครัวเรือนซึ่งเป็นพื้นที่ที่ยังคงผูกผู้หญิงไว้กับลูกและสมาชิกในครอบครัว นั่นคือได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของกลไกที่ทับทบาทหล่อเลี้ยงมายาคติทางเพศที่วางอยู่บนฐานการแบ่งงานกันทำทางเพศภายในครอบครัว โดยเฉพาะความเชื่อที่ว่า “ผู้ชายเท่านั้นที่เป็นหัวหน้าครอบครัวที่ทำหน้าที่หารายได้เลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว” ซึ่งอาจรวมถึงความเชื่อที่ว่า “ความเป็นแม่ผู้เสียสละต่อประโยชน์ของผู้อื่น” ให้ดำรงอยู่คู่กับ “ความเป็นครอบครัวแบบพ่อแม่ลูก” ด้วยเช่นกัน ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 แล้วว่า ผู้หญิงมอแกนจำนวนหนึ่งที่แม้จะดำรงชีวิตภายใต้ “ครอบครัวแบบพ่อแม่ลูก” ก็ตาม แต่พวกเขาก็เผชิญกับความเชื่อที่ว่า “ความเป็นแม่ผู้เสียสละต่อประโยชน์ของผู้อื่น” มาตลอดชีวิตของพวกเขาเช่นกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงอคติที่แฝงอยู่ในครอบครัวที่เรียกว่า อคติชาย (male bias) ซึ่งเป็นทัศนคติที่เกิดขึ้นอยู่ในชีวิตประจำวันในระดับปฏิบัติการของสมาชิกในครัวเรือน รวมถึงระดับชุมชน ซึ่งงานของ Naila Kabeer (1994) เรื่อง Benovolent Dictators, Maternal Altruists and Patriarchal Contracts: Gender and Household ได้ชี้ให้เห็นว่า ภายใต้อคติว่า “ครอบครัว” หรือ “ครัวเรือน” เต็มไปด้วยความขัดแย้งโดยเฉพาะมิติทางเศรษฐกิจ ซึ่งนักเศรษฐศาสตร์ส่วนหนึ่งได้ให้นิยามความหมายของ “ครอบครัว” (Family) หรือ ครัวเรือน (Household) ว่าเป็น “หน่วยทางเศรษฐกิจ” และได้เชื่อมสภาวะความอยู่ดีมีสุขของสมาชิกในครอบครัวเข้ากับแนวคิดที่ว่าด้วย “ความเป็นแม่ผู้เสียสละต่อประโยชน์ของผู้อื่น” (Maternal Altruistic) ด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ภายใต้อคติการพัฒนาเศรษฐกิจแบบลัทธิเศรษฐกิจแบบนีโอ-คลาสสิก (Neo-classical economic) ที่ให้ความสำคัญต่อสิ่งที่เรียกว่า “ประโยชน์สูงสุดของปัจเจกท่ามกลางทรัพยากรที่มีอยู่จำกัด” นั้นได้เกิดครัวเรือนทางเศรษฐกิจแบบใหม่ (New Household Economic) นั่นคือ “ครอบครัว” เป็น “หน่วย” ที่ทำหน้าที่ในการสร้างความอยู่ดีมีสุขอย่างสูงสุดแก่สมาชิกในครอบครัว (Maximizing a Joint Welfare Function) โดยมีครัวเรือน (Household) ทำหน้าที่ในการจัดสรรทรัพยากร ซึ่งครัวเรือนของเศรษฐกิจแบบใหม่นี้วางอยู่บนสมมติฐานที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) ผลประโยชน์ภายในครัวเรือนมีความเป็นหนึ่งเดียว ความสัมพันธ์ในครัวเรือน ไม่มีความขัดแย้ง เพราะวางอยู่บนฐานของความเป็นเครือญาติในชุมชนแบบดั้งเดิม 2) ทรัพยากรทั้งหมดภายในครัวเรือนถูกทำให้เป็น “กองกลาง” ที่จะถูกนำมาจัดสรรใหม่ตามหลักการที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด และ 3) การพิจารณาสมาชิกในครัวเรือนเป็น “แรงงานครอบครัว”

แต่ Kabeer เห็นว่า แนวคิดดังกล่าวเป็นเพียงการอนุมานเอาเองของนักเศรษฐศาสตร์เท่านั้น เพราะหากพิจารณาจากประสบการณ์แล้วจะพบความเป็นจริงทางสังคม 2 ประการ คือ **ประการที่หนึ่ง** ภายในครอบครัวและครัวเรือนมีความแตกต่างของความชื่นชอบ (preference) และพฤติกรรมการบริโภคของสมาชิกในครัวเรือนแต่ละคน (ภรรยา สามี ลูกสาว ลูกชาย) และ แนวคิดที่ว่าด้วย “ความเป็นแม่ผู้เสียสละเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น” ถูกนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาคัดแย้งที่เกิดขึ้น กล่าวคือ ความเป็นแม่ เป็นอุดมการณ์ที่สตรีนิยมมองว่า เป็นผลผลิตของระบบชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) ที่ผูกมัดผู้หญิงในฐานะที่มีอวัยวะที่สามารถตั้งครรภ์และคลอดลูกได้นั้นอยู่กับบทบาทหน้าที่ในการดูแลเลี้ยงเด็กที่คลอดออกมาให้ดีที่สุด หรืออาจกล่าวได้อีกว่า เป็นผู้ที่จะต้องรับผิดชอบต่อชีวิตของเด็กที่คลอดออกมา ผู้เป็นแม่จึงต้องมีความเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อเด็กที่คลอดออกมา ในขณะที่เดียวกันการแบ่งงานกันทำตามเพศ/เพศภาวะ (sexual/gender division of labor) ที่มอบหมายให้ผู้หญิงรับผิดชอบกิจกรรมต่างๆ ภายในครัวเรือนซึ่งครอบคลุมถึงการดูแลความเป็นอยู่ของสมาชิกในครอบครัว เช่น การหาและทำอาหารสำหรับสมาชิกในครอบครัว การทำความสะอาดบ้าน การซักผ้า ก็มีส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่งที่ครอบงำให้ผู้หญิงต้องทำหน้าที่เป็นแม่ผู้เสียสละเพื่อประโยชน์ของคนอื่น จึงอาจกล่าวได้ว่า ความขัดแย้งในครัวเรือนบนฐานของความไม่เพียงพอหรือการมีทรัพยากรอย่างจำกัดในระดับครัวเรือน นั้นถูกทำให้กลายเป็นปัญหาระดับปัจเจกและถูกผลักดันให้เป็นบทบาทของผู้หญิงตลอดมา

ประการที่สอง คำว่า “กองกลาง” นั้นสามารถพิจารณาได้ 2 นัย คือ หนึ่ง รูปแบบของทรัพยากรที่ไต่ลงไปใน “กองกลาง” จำเป็นต้องเป็น “ตัวเงิน” หรือสามารถแทนที่ด้วย “แรงงาน” ได้ด้วย และสองสัดส่วนของปริมาณที่ไต่ลงไปใน “กองกลาง” นี้วางอยู่บนฐานของอะไร เพราะหากพิจารณาจากแนวคิดเรื่องการแบ่งงานกันทำตามเพศภาวะ (gender division of labor) ที่กำหนดให้กิจกรรมที่ผู้หญิงทำซึ่งส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมในบ้านที่มีลักษณะของการดูแล เลี้ยงดู สมาชิกในบ้าน และงานบ้าน นั้นไม่ถือว่าเป็น “งาน” คือ ไม่ได้สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจจึงไม่มีค่าตอบแทน ในขณะที่ผู้ชายออกไปทำงานนอกบ้าน อยู่ในฐานะที่เป็น “แรงงาน” ที่เป็นส่วนหนึ่งของการผลิตที่อยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จึงเป็นว่างานที่ผู้ชายทำถือว่าเป็น “งาน” ที่ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจจึงมีค่าตอบแทน และถึงแม้ว่าปัจจุบันมีจำนวนผู้หญิงที่เข้าไปมีส่วนร่วมในระบบการผลิตแบบทุนนิยมจำนวนมากขึ้น แต่ยังคงมีความเหลื่อมล้ำของค่าตอบแทนที่ได้รับซึ่งส่วนใหญ่แล้วค่าแรงงานที่ผู้หญิงได้รับมีมูลค่าที่ต่ำกว่าค่าแรงที่ผู้ชายได้รับแม้จะประกอบอาชีพเดียวกัน และยังมีข้อมูลยืนยันว่า สัดส่วนของทรัพยากรในกองกลางส่วนใหญ่มาจากส่วนของผู้หญิงและยังระบุอีกว่า รายได้ของผู้ชายนั้นถูกนำไปใช้จ่ายในกิจกรรมส่วนตัวของผู้ชายเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่รายได้ของผู้หญิงถูกนำไปใช้เป็นค่าใช้จ่ายของสมาชิกในครอบครัวเป็นสำคัญ

และหากพิจารณาคำว่า “กึ่งกลาง” ในฐานะที่เป็นทรัพยากรส่วนรวมแล้ว เราจะเห็นว่า โดยส่วนใหญ่แล้วเป็นการลงแรงกายและใจของผู้หญิงจะมากกว่าผู้ชายเช่นกัน

เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า การฟื้นฟูชีวิตภายใต้โครงการฝึกทักษะอาชีพใหม่ให้ผู้หญิงมอغلและทำให้เรือหัวโทงเพื่อสนับสนุนอาชีพเดิมแก่ผู้ขายมอغلนั้น นอกจากเป็นการดำเนินการในลักษณะที่ไม่ก้าวข้ามกรอบการแบ่งงานกันทำทางเพศแบบดั้งเดิมแล้ว บทบาททางเศรษฐกิจของผู้ขายมอغلยังได้รับการสนับสนุนให้อำนาจทางเศรษฐกิจของผู้ขายมีมากขึ้นบนฐานความเชื่อที่ว่า รายได้จากผู้ชายจะถูกนำกลับสู่ครอบครัวหรือครัวเรือน แล้วจะนำไปสู่การลดความยากลำบากของสมาชิกในครอบครัวโดยเฉพาะผู้หญิงในฐานะ “แม่และภรรยา” ด้วยนั้น แต่ทั้งนี้ความคิดความเชื่อดังกล่าว อาจไม่เป็นความจริงทางสังคมเสมอไปด้วยเช่นกัน เพราะนอกจากความยากลำบากของผู้หญิงมอغلในฐานะคนขายขบในพหุมิติที่เชื่อมโยงกับกรอบการแบ่งงานกันทำทางเพศ/เพศภาวะมิได้รับการจัดการแล้ว บทบาททางเศรษฐกิจของผู้หญิงมอغلก็มิได้รับการแบ่งเบาหรือหนุนช่วยจากโครงการช่วยเหลือและฟื้นฟูดังกล่าวด้วย ฉะนั้นในฐานะผู้ศึกษาจึงมีความเห็นว่า “โครงการฟื้นฟูเศรษฐกิจ” นั้นมีความจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อความเป็นจริงทางสังคมดังที่ปรากฏในงานของ Kabeer ด้วยเช่นกัน

3.5 บทส่งท้าย

กล่าวได้ว่า แม้ว่าความเสียหายครั้งนี้จะถูกขยายจากความเสียหายระดับปัจเจกไปสู่ความเสียหายระดับสังคม นั่นคือ มีสถานะเป็น “สาธารณภัย” ในมุมมองของรัฐไทยที่ถูกตีกรอบไว้เพียงมิติทางเศรษฐกิจ อันเป็นความเสียหายทางเศรษฐกิจระดับสถาบัน/สังคมโดยมิได้นับรวมเอาความเสียหายที่เกิดขึ้นระดับปัจเจกโดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงมอغلในฐานะ “คนขายขบในพหุมิติ” ซึ่งต้องเผชิญกับความยากลำบากทางเศรษฐกิจมาก่อนเกิดคลื่นสึนามิเสียด้วยซ้ำ ส่วนภาคประชาสังคมในฐานะขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมซึ่งพิจารณา ความเสียหายครั้งนี้เป็น “โอกาส” ที่จะทำให้เกิดการจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับ “ประชาชน” เสียใหม่ที่ทำให้ความสำคัญต่อ “ความเป็นชุมชน” ที่วางอยู่บนฐานความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นสำคัญ แต่เนื่องจากกระบวนการดังกล่าวละเอียดที่จะพิจารณาความสัมพันธ์ทางสังคมชุดอื่นๆ ที่ซ้อนทับกันแบบเหลื่อมล้ำรายล้อมอยู่รอบๆ ผู้หญิงมอغل โดยเฉพาะมิติทางเพศภาวะแล้วกล่าวได้ว่าเป็น “กระบวนการช่วยเหลือและฟื้นฟูชุมชน” ที่ไร้มิติดังกล่าว ดังนั้น ตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของผู้หญิงมอغلหลังสึนามิ จึงมิได้ถูกจัดวางใหม่โดยกระบวนการดังกล่าว และผลประโยชน์จากกระบวนการนั้นกลับตกอยู่กับผู้ชาย โดยเฉพาะมิติทางเศรษฐกิจ